IESCA 2012

SMYRNA (İZMİR)

Editör
Akın Ersoy

Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü Buca-İzmir / TÜRKİYE

SMYRNA (İZMİR)

M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda İran'dan Batı Anadolu'ya kadar büyük bir coğrafya dönemin süper gücü konumundaki Perslerin kontrolündeydi. Aynı tarihlerde Yunanistan'da ise Atina ve Sparta'nın başını çektiği kent devletleri geleneksel olarak birbirleriyle geçinememekte ve kendi aralarında federasyonlar kurarak güvenliklerini sağlamaya çalışmaktaydılar.

Bu siyasi tablo içinde M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısında Makedonya'da Philippos II bölgedeki kabileleri bir araya getirerek önemli bir siyasi ve askeri güç haline geldi. Yunan kentleri ve Yunan kültürüne yakın bir politika izleyen Makedonya Krallığı ve Yunan kentler için en önemli sorun Anadolu kıyılarındaki Yunan kentlerini kontrol altında tutan, Ege ile Karadeniz'deki Yunan kolonileri arasındaki ticareti sınırlayan Persler idi. Bu sorunu aşmak için Philippos II M.Ö. 338'de Korinthos'da Yunan kent devletlerini bir araya getirmeyi başarmış, Korinthos Birliği'nden Perslere karşı kendi önderliğinde bir intikam savaşına girme kararı çıkartmıştır. Philippos II'nin bu karardan kısa bir süre sonra öldürülmesi üzerine M.Ö. 336'da oğlu tarihe "Büyük" İskender olarak geçecek olan Aleksandros III bu görevi üstlendi. M.Ö. 334'de Çanakkale Boğazı (Hellespontos) üzerinden Anadolu'ya geçen İskender, Granikos Çayı'nı (Kocabaş Çayı) geçerek ilk büyük savaşta Persleri yenilgiye uğrattı. Bu savaşı takiben İskender Perslerin Satraplık merkezlerinden biri olan Sardis'i ele geçirmiş ve ardından bütün Ege kıyılarındaki kentler ona boyun eğmişlerdir (Plutarkhos, XVII).[84] İskender'in Ephesos'a ve güneye ilerlerken Sardis ile Ephesos arasında kalan yolu Bozdağlardan mı, Kemalpaşa (Nymphaion) üzerindeki Karabel Geçidi'nden mi, yoksa Smyrna üzerinden mi geçtiği tartışmalıdır. Tartışmanın kaynağı, daha erken bir tarihte, Herodotos (V, 52 ve 54)'un da bahsettiği gibi, Sardis – Ephesos arasında üç gün süren yolu Arrianos'un (1.17.10) Makedonya ordusunun dört günde aldığını kaydetmesidir. Buradaki bir günlük gecikmenin Bayraklı'daki Smyrna'nın ele geçirilmesinde bizzat bulunmuş olması şeklinde yorumlanmaktadır.[85] M.S. 2. yüzyılda yaşayan Pausanias kentin kuruluşunu anlattığı öyküsündeki kahramanın İskender olması onun Smyrna'ya geldiğinin bir başka delili sayılmaktadır.

Pausanias'ın (VII.5.1) öyküsü şöyledir; "Philippos oğlu Aleksandros, şimdiki kenti, uykusunda gördüğü bir düş yüzünden kurdu; Pagos Tepesi üzerinde avlanmaktayken, avdan dönüşünde, söylendiğine göre, Nemesisler'in tapınağının önüne gelmiş; burada tapınağın önünde bir kaynak ve onun suyu ile büyümüş bir çınar ağacı varmış. Çınar ağacının altında uyurken Nemesisler ona görünerek burada bir kent kurmasını ve İzmir halkını eski kentten çıkarıp oraya getirmesini buyurmuşlar."[86]



Resim 1. Pausanias'ın aktardığı efsaneyi canlandıran Smyrna sikkesi [87]

[84] Plutarch, s. 40.
[85] Doğer, s. 90.
[86] Pausanias, VII.5.1. (Türkçesi E. Doğer den alınmıştır.) Doğer, s.90.
[87] Smyrna, s.76.

Öyküye göre uykusundan uyanan İskender'in düşünü çevresindekilerle paylaştığı ve gereğinin yapılmasını istediği öngörülmektedir. Boş geçirecek zamanı olmayan İskender'in Smyrna'dan ayrılmasından sonra Bayraklı Smyrnası'ndaki ata yadigari mülklerinden ayrılmak pek de istemeyen Smyrnalıları ikna etmek için bölgenin güçlü bilicilik merkezi olan Klaros'daki (Ahmetbeyli-Menderes) Apollon Kehaneti'ne danışılmış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Pausanias (VII.5.1) yukarıdaki öyküye devamla bu durumu şöyle anlatır; "*Bunun üzerine İzmirliler Klaros'a (Apollon'a) elçiler göndererek durum hakkında fikrini sordular ve tanrı cevap verdi: Kutsal Meles'in ötesindeki Pagos'da oturacak olanlar eskisine göre üç kat, dört kat daha mutlu olacaklardır."*[88] Kehanetin de uygun görmesi ile böylece Bayraklı'daki kent yavaş yavaş terkedilmiştir.

İskender'in Anadolu'yu, Doğu Akdeniz'i ve Hindistan'ı fetheden, M.Ö. 323'de Babil'de ölmesinden sonra ele geçirdiği topraklar komutanları arasında paylaşıldığı bilinmektedir. Lydia ve İonia coğrafyasını idare etmekle görevlendirilen Menandros, İskender'in ölümüne kadar bu görevi sürdürdü. Paylaşımlar sırasında Smyrna ve çevresi kısa süreliğine Kleitios ve ardından da M.Ö. 301'e kadar Antigonos Monophtalmos, M.Ö. 281 yılına kadar da Lysimakhos'un kontrolünde kaldı.

İskender ve sonrasındaki sürecin askeri ve politik koşulları içinde pek çok kentin eski yerlerinden yeni yerlerine taşındıkları görülmektedir. Smyrna'nın yer değiştirmesi Strabon'a göre Antigonos Monophtalmos ve Lysimakhos tarafından gerçekleştirilmiştir. Strabon (XIV.37) bunu şöyle not etmektedir. *" Önce Antigonos, daha sonra da Lysimakhos tarafından bir kentte toplu olarak yerleştirildiler ve kentleri şimdiki kentlerin en güzelidir."*[89] Hemen her Yunan kentinin kuruluşunun bir kahramana ve kehanete dayandırılması, Smyrna'nın kuruluşundan çok sonraki bir tarihte Pausanias'ın (VII.5.1) tarafından hikaye edilmiş olsa da gerçekleşmiş oldu.[90]

Aristoteles (Politeia, VII, 4) ideal şehri tanımlarken, bir şehrin konumunun hem deniz hem de kara ulaşımı bakımından elverişli olması gerektiğini, ulaşımın elverişliliğinin bir yandan kente askeri faaliyetler için kolaylık sağlayacağını, diğer yandan kereste ve tarımsal ürünlere rahatça ulaşılabilirliği sağlayacağını ön plana çıkarmaktadır. Yeni Smyrna'nın konumu Aristoteles'in yaptığı tanımın dışında değildir. Art alanında kuzeyde Phokaia ve Pergamon, Sardis ve güneyde Ephesos ve Klazomenai gibi büyük kentlerle komşu olan ve her biri ile ulaşım aksı bulunan Smyrna, kuzeyde *Hermos* (Gediz), güneyde *Kaystros* (Küçük Menderes) nehirlerinin beslediği hemen hemen her türlü ürünün yetiştiği coğrafyaya sahipti. Akropolisi ve Pers döneminden itibaren kullanılan çevre tepeler üzerindeki haberleşme/güvenlik kaleleri ile deniz ve karasal yaklaşım yollarına da hakim durumdaydı.

Büyük İskender Smyrna'yı ele geçirmesinin ardından özellikle güney kıyıları boyunca ilerleyerek Anadolu'yu egemenliğine almış ve ardından Hindistan'a kadar ulaşmıştır. M.Ö. 323'de erken ölümünden sonra ele geçirdiği topraklar kısa süreli bir kargaşa döneminden sonra komutanları tarafından bölge bölge paylaşıldı. Makedonya'da Antigonoslar, Mısır'da Ptolemaioslar, Anadolu ve Suriye'de Seleukoslar hakim oldular. Komutanlar kendilerinin payına düşen bölgelerde Perslerin büyük ölçekli zengin hazinelerini kullanarak dönemin jeostratejik koşulları çerçevesinde yeni kentler kurdular. Yeni koşullarda, eski kentlerin bir kısmı önemini kaybederken, bazı kentlerin ise önemi artmıştır. Kentler arasında yeni yollar açılmış, eski yolların bir kısmı yeniden onarılmıştır.

Yaklaşık M.Ö. 4. yüzyılın sonu 3. yüzyılın başında Antigonos ve ardından Lysimakhos İonia coğrafyasına ve Smyrna'ya hakim oldular. Yeni konjoktürün yansıması en fazla Smyrna veEphesos'da gözlemlenmektedir. Zira bu iki kent bu tarihe kadar yüzyıllar boyunca yaşadıkları yerlerinden dönemin siyasi ve askeri gerekleri nedeniyle daha stratejik ve daha organize olmuş olarak yeni yerlerine taşınmışlardır. Ephesos ve Smyrna halkının bu yer değişimini olumlu karşılamadıkları bilinmektedir. Smyrna'da halkın direncini kırmak için tanrıların yardımı gerekmiştir. Smyrnalılar İskender'in Kadifekale'de gördüğü rüyanın ne anlama geldiğini dönemin en önemli kehanet merkezlerinden biri

88 Bakınız Dipnot 4.
89 Strabon, s. 165.
90 Pausanias, s. 10.

Klaros Apollonu'na (Menderes-Değirmendere-Ahmetbeyli) danışmışlar ve ancak onun kehaneti üzerine Bayraklı'daki Smyrna'dan yeni yerindeki yeni Smyrna'ya yerleşmeyi kabul etmişlerdir **(Resim 1. 1.)**.



Resim 1.1. Yeni Smyrna'nın Büyük İskender sonrasında taşındığı Kadifekale ve onun batı ve kuzey yamaçları. Önde; Smyrna Agorası, arkada; Smyrna'nın akropolü Kadifekale

Yeni yerlerine taşınan Ephesos, Knidos, Rhodos gibi kentlerde ve diğer Yunan kentlerinde olması beklenen surlar, tapınaklar, tiyatro, stadion ve agoralar gibi anıtsal mimari yapılarla yeni Smyrna donatılmıştır. Bu yapılar dönemin çağdaş plan anlayışını yansıtan birbirini dik kesen sokaklardan ibaret olan ızgara kent planına göre yerleştirilmiştir. Yeni Smyrna'nın ilk inşa evresine ilişkin olarak Smyrna'nın akropolü olan Kadifekale'deki Helenistik surlar dikkat çekmektedir. Bugün büyük ölçüde tahrip olmuş olan kalenin güney Helenistik surları son yıllarda yapılan kazı çalışmaları ile kısmen ortaya çıkarılmıştır **(Resim 1.2).** [91]

Lysimakhos'un egemen olduğu bu süreçte, antik dönemde yaygın bir uygulama olan kraliyet ailesi üyelerinin adlarının kentlere verildiği görülmektedir. Bu çerçevede Lysimakhos ölünceye kadar kısa bir süre için de olsa, isimleri yüzlerce yıldır bilinen Ephesos'un adı Lysimakhos'un eşinin adı olan *Arsinoeia*, Smyrna'nın adı ise kızının adı olan *Eurydikeia* olarak değiştirilmiştir.

M.Ö. 281'de Lysimakhos'un Mısır merkezli krallık olan Ptolemaioslarla ittifak yapan Seleukos I'e Manisa yakınındaki Kurupedion'da yenilmesi ile Smyrna'nın kontrolü Suriye merkezli bir krallık olan Seleukosların eline geçmiştir. Kontrol Seleukosların eline geçmişse de Ptolemaioslar Smyrna ve bölgedeki kentler üzerindeki ısrarlarından vazgeçmemişlerdir. Seleukosların Smyrna'daki hakimiyeti M.Ö. 278'de Trakya üzerinden gelerek Batı Anadolu kıyılarını etkileyen Galat talanı ile sarsılmışsa da, M.Ö. 275'de Antiokhos I tarafından yenilgiye uğratılmalarıyla bu tehlike geçiştirilmiştir.[92] Ancak Batı Anadolu için Galat tehlikesi M.Ö. 3. yüzyıl boyunca devam etmiştir.

[91] Ersoy-Önder, s. 17
[92] Doğer, s. 99



Resim 1.2. Smyrna Akropolü (Kadifekale) güney surundan bir görünüş. Önde alt bölümde; bosajlı bloklardan oluşan Helenistik sur, üstte; paket taşlardan oluşan Roma suru, en üstte; kireç harçlı-moloz taşlı Bizans-Osmanlı suru, arkada; Osmanlı dönemi payandaları.

Bu sırada bölgede gelecek yüzyıllarda önemli rol oynayacak aktörlerden biri olan Pergamon'un ve Pergamon merkezli Bergama Krallığı'nın ortaya çıktığı görülür. Lysimakhos, Batı Anadolu'nun egemenliğini sağladığı aşamada topladığı ganimetlerinin büyük bir kısmını kartal yuvası şeklinde sarp kayalıklardan ibaret Pergamon kalesinde korumuştu. Ancak onun ölümünden sonra komutanlarından Philetairos'un bu hazineyi kullanarak çevre kentlerle ve Seleukoslarla iyi dostluk ilişkileri kurduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. 263'deki ölümüne kadar kale tepesi ve yakın çevresini elinde tutan Philetairos ve ardılları krallığı Attaloslar adıyla da bilinen hanedan ailesi ile yönetmiş ve Roma hakimiyetine kadar geçen süreçte bölgede ciddi bir güç haline gelmiştir. Batı Anadolu'yu kontrol altında tutma çabasındaki Seleukoslardan Antiokhos I'in Pergamon'un ilk kralı Eumenes I'e M.Ö. 263'de yenilmesi ile Pergamon ilk önemli başarısını kazanmıştır. Antiokhos I'in kısa süre sonra ölümü üzerine kral olan oğlu Antiokhos II zamanında Ptolemaioslar ile Batı Anadolu kıyılarının kontrolü için girişilen mücadelede Smyrna Seleukosların sadık bir müttefiki olarak kalmıştır. Öyle ki, Antiokhos II'nin annesi Stratonike öldüğünde Delphoi bilicisi Smyrnalılara onun adına bir tapınak yapmalarını ve Aphrodite ile birleştirilerek *Aphrodite Stratonikis* adıyla saygı gösterilmesini istemiştir.[93] Antiokhos II'nin yerine geçen Seleukos II Smyrna'nın sadakatine karşılık kenti ve *Aphrodite Stratonikis* tapınağını "kutsal ve dokunulmaz" ilan etmiş, bunu diğer kentlere bir mektupla bildirerek resmen tanınmasını istemiştir.

Seleukos II (M.Ö. 247-226) ile kardeşi Antiokhos Hierax arasında başlayan iç savaş Suriye'den Batı Anadolu kıyılarına kadar ulaşan toprakların ikiye bölünmesine neden olmuştur. M.Ö. 237'de kardeşi ile yaptığı anlaşma üzerine Anadolu'da Torosların kuzeyinden Ege kıyılarına kadar olan topraklar Antiokhos Hieraks'ın yönetimine geçmiştir. Ancak Antiokhos Hieraks'ın iktidarı uzun soluklu olmayacaktı. M.Ö. 231'de Hierax ve ordusunda yer alan Kelt soyundan gelerek Ankara civarına yerleşen, Ege kıyılarına kadar uzanarak Erythrai, Priene, Miletos ve Batı Anadolu'nun diğer Helen kentlerini haraca bağlayan Galatlar Pergamon Kralı Attalos I tarafından yenilgiye uğratılmışlar, Galatlar bölgeden çıkarılmış ve Galatlar bir daha İonia, Troas ve Pergamon topraklarına dönmeyeceklerine söz vermişlerdir.[94]

[93] Doğer, s. 100.
[94] Lequenne, s. 52-53.

Pergamon Krallığı'nın bu başarısı üzerine Smyrna ve diğer Helen kentleri Seleukoslara dönük bağlılıklarını bu kez Pergamon yönetimine göstermişlerdir. Attalos I'in iktidarı zamanında bu sırada Yunanistan ile ilgilenmeye başlayan Romalılarla Pergamon Krallığı iyi ilişkiler kurmuş ve ilk kez Anadolu topraklarında Romalılar görülmüştür.

Yenilgiye rağmen Seleukosların Batı Anadolu'ya ilgisi sona ermemiştir. Seleukos III ve ardından Antiokhos III (M.Ö. 223-187) zamanında egemenliklerini tesis etme çabaları süregitmiş, M.Ö. 197'de Antiokhos III güçlü bir donanma ve ciddi bir kara gücüyle Ptolemaioslara bağlı olan kentleri ele geçirerek Ephesos'a kadar ulaşmışlardır. Rhodos ve Pergamon Krallığı için tehdit oluşturan Seleukoslar uzun politik girişimlerin ardından başta Smyrna ve Rhodos olmak üzere Helen kentleri ve Pergamon Krallığı bu büyük tehlike karşısında dönemin yükselen süper gücü Roma'dan yardım istemek zorunda kalmışlardır. Yardım talebini karşılıksız bırakmayan Romalılar Pergamon'a destek vermiş Seleukoslar M.Ö. 190'da Manisa yakınlarında yenilgiye uğramış, M.Ö. 188 yılında Apameia anlaşması ile Toroslara kadar olan etkinlik alanlarını Pergamon Krallığı'na bırakmayı kabul etmek zorunda kalmışlardır.[95] Smyrna'nın Romalılarla ilişkisinde dikkat çeken nokta *Aphrodite Stratonikis*'in yanı sıra ikinci kez dönemin bir başka süper gücü için *Tanrıça Roma* Tapınağına ev sahipliği yapmasıdır.[96]

M.Ö. 2. yüzyılda, Pergamon Krallığı'nın kontrolü altında kalan kentlerden Smyrna iç işlerinde özgür, vergi muafiyeti olan, ticaret ve liman kenti olarak varlığını sürdürmüştür. Son yıllarda yapılan kazılar Smyrna Agorası'nın batı ve kuzey kenarlarında, bodrum ve zemin kattan oluşan iki katlı Helenistik stoaların inşa edildiğini göstermektedir. Bugün bu stoaların izleri hem Bazilika'nın hem de Batı Portiko'nun bodrum katlarında görmek mümkün olabilmektedir. Her iki yapının bodrum katına ait agora avlu alanını destekleyen teras duvarları bu döneme aittir ve üzerlerinde ışıklandırma ve havalandırma için yapılmış aralıklı pencereler rahatlıkla görülmektedir.



Resim 1.3. Smyrna Agorası Batı Portiko bodrum katı 1. Galeri'den görünüş. Galerinin doğu duvarı aynı zamanda avlu düzlemini destekleyen teras duvarı olarak da görev yapıyordu. Teras duvarı Helenistik dönemde inşa edilmişti ve Roma döneminde de kullanılmıştır.

Attalos II'nin ölümünden sonra M.Ö. 138'de kral olan Attalos III, 5 yıllık iktidarı sonunda vasiyet yoluyla, zaten Roma'nın garantisi ile elinde bulundurduğu krallık topraklarını Roma'ya bırakmıştır. Ancak bu olay üzerine bölgedeki barış ortamı krallıkta hak iddia eden Aristonikos'un, M.Ö. 133'de, topraksız köylüleri, paralı askerleri ve köleleri arkasına alarak isyan etmesine neden olmuştur. Leukai

95 Cadoux, s.134-140.
96 Doğer, s. 102.

ve Phokaia bu isyana destek verirken Smyrna ve Ephesos karşı tarafta durmuşlardır. Yaklaşık 3 yıl süren isyan Roma Konsülü M. Perperna tarafından bastırılmış, Aristonikos Roma'ya götürülmüş ve orada öldürülmüştür.[97]

İsyanın bastırılmasından kısa bir süre sonra Konsül M. Aquilius ve yanındaki 10 kişilik bir komisyon, M.Ö. 129'da, başta yönetim merkezi Ephesos olmak üzere İonia, Aiolis, Lydia, Mysia, Karia, ve Phrygia'nın bir bölümünü kapsayan bölgede Roma'nın Asia Eyaleti'ni (Provincia Asia) kurdu.[98] Smyrna bu süreçte Roma'nın yanında yer alması nedeniyle özgür kent konumunu korumuş, iç işlerinde özgür kalmış, vergilerden muaf tutulmuştu.[99] Romalılar Pergamon Krallığı'nın mali ve hukuk sistemine başlangıçta uymuşlardır.[100] Krallığa ait topraklar Roma hazinesine bağlanırken, din adamları ile halkın gönlünü kazanmak için örneğin, Ephesos'daki Artemis kutsal alanı gibi tapınak mülkiyetlerine dokunulmamıştır.

Komisyonun görevlerinden biri de eyaletin mevcut yollarını onarmak, yeni yollar inşa etmek ve başlanmış olanları tamamlamaktı.[101] Smyrna çevresinde tespit edilen Konsül M. Aquilius'un adının bulunduğu mil taşlarından, ilk ele alınan yollardan biri de Smyrna – Sardis yolu olduğu anlaşılmaktadır. Eyaletin ana ulaşım ağının diğer parçaları olan Smyrna – Ephesos ve Smyrna – Pergamon yolları da bu çerçevede onarılmıştır. Smyrna'dan Pergamon, Magnesia ad Spilum ve Sardis'e giden yolun Basmane mevkindeki Magnesia Kapısı'ndan çıktıktan sonra, son yıllarda kazı çalışmaları sürdürülen Altınpark Arkeolojik Alanı'nda tespit edilen kısmen taş döşeli caddeyi kullanarak **(Resim 1.4)** Aya Vukla Kilisesi'nin yanından Yeşildere'ye ulaşıyordu.[102]



Resim 1.4. Altınpark Arkeolojik Alanı'nın genel görünüşü. Sağda doğu-batı yöneliminde uzanan Roma yolu.

Bu noktada inşa edilen ve Kervanlar Köprüsü (Kemer Köprüsü) adı ile ünlenmiş olan Roma Köprüsü üzerinden Tepecik–Halkapınar-Kokluca-Işıkkent istikametinde ilerliyordu. Bugün halen kullanılan modern bir köprünün altında bulunan ve uzun yıllar sonra tekrar İzmir'in tarih ve arkeolojisinin gündemine taşınmış olan bu köprü Asia Eyaleti'nin kuruluşu sırasında Smyrna-Ephesos yolunun iyileştirilmesi projesi çerçevesinde inşa edilmiş olmalıdır **(Resim 1.5)**.[103]

97 Malay, s. 120 - 141.
98 A.g.e., s. 141 - 143.
99 Doğer, s. 106.
100 A.g.e., s. 105.
101 Malay, s. 144
102 Ersoy-Önder, s. 19
102 A.g.e., s. 13



Resim 1.5. Yeşildere üzerindeki Roma köprüsü

Asia Eyaleti'nin kuruluşundan hemen sonra, M.Ö. 123'de, *Lex Sempronia de Provincia Asia* adıyla çıkarılan ve bir kanun ile toplanacak vergiyi önceden tahmin ederek bu vergiyi toplama hakkını satın almaya dayalı bir kanunun yürürlüğe girmesi eyalette hoşnutsuzluk yaratmıştır.[104] Mültezimler (*Publica*) kendi gelirlerini mümkün olduğunca arttırmak için vergileri keyfice toplamış ve böylece eyaletin zenginliğini alabildiğince sömürmüşlerdir. Halkın hoşnutsuzluğu Pontus Kralı Mithridates VI'nın Asia Eyaletini ele geçirme planıyla örtüşmüş, eyalet halkı onu kurtarıcı ve kahraman olarak karşılamıştır.[105] M.Ö. 89 yılında Mithridates VI'nın harekete geçmesi sonrasında M.Ö. 88 yılında Ephesos'da 80.000 civarında Roma vatandaşı katledilmiştir.[106] Mithridates VI'nın, pek çok Helen kentinin yanı sıra Pergamon, Ephesos ve Smyrna'nın da desteğini aldığı anlaşılmaktadır. Ancak Mithridates VI Yunanistan seferinden yenilgi ile ayrılınca, Asia Eyaleti'ndeki kentler ona bu kez yüz çevirmişlerdir.

Mithridates VI ile savaşmak üzere Anadolu'ya gönderilen Romalı komutan Cornelius Sulla tarafından desteğinden dolayı Smyrna cezalandırılmış, özgür kent statüsünü kaybetmiştir. Sulla'yı takiben bir süre sonra bölgeye gelen Roma'nın önemli devlet adamlarından Hatip M. Tullius Cicero, Smyrna'ya uğradıktan sonra Roma'ya döndüğünde saygınlık bakımından Smyrna'yı, Pergamon ile eşit saydığını ifade ederek kentin Roma'nın gözünde yitirdiği prestiji geri vermek istemiştir.[107]

Cicero'nun çabasıyla yeniden eski prestijini kazandığı anlaşılan Smyrna, İzmir'in kuzeyindeki Aiolis ve Kuzey İonia kentleri ile Magnesia (Manisa) ve Nymphaion'u (Kemalpaşa) içine alan bir idari ve yargı bölgesinin merkezi olmuştur. Roma'nın bu tercihi ile Smyrna bölgenin diğer önemli kentlerinden Klazomenai ve Phokaia'nın önüne geçmiştir.[108]

M.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında Smyrna ve Batı Anadolu'ya Mithridates VI'nın neden olduğu kargaşa imza atmışken, ikinci yarısında bu kez Roma'daki siyasi çekişmeler damgasını vurmuş ve bu çekişmeden bölge etkilenmiştir. İonia kentleri bu süreçte önemli devlet adamlarına ev sahipliği yapmıştır. M.Ö. 49'da Iulius Caesar ile Pompeius arasındaki iç savaş sırasında Pompeius'un tarafını tutan Smyrna bu mücadelede yenik tarafta yer almış oldu.

104 Malay, s. 144 - 145.
105 Efes, s. 121.
106 Doğer, s. 106.
107 A.g.e., s. 107.
108 Cadous, s. 162-163.

M.Ö. 44'de Iulius Caesar'ın öldürülmesinden sonraki iktidar kavgalarının olduğu yıllarda Smyrna uğrak kentlerden biri oldu. I. Caesar'ın öldürülmesinden hemen sonra Smyrna'ya Vali olan Gaius Trebonius, M. Antonius tarafından Suriye Valisi olarak görevlendirilen ama bir cumhuriyetçi taraftarı olan P. Cornelius Dolabella kentten geçişi sırasında Lejyonlarını kente sokmadığı bahanesiyle Iulius Caesar taraftarı olan Trebonius'u öldürmüş, kenti tahrip etmiş, tapınakları yağmalatmış, bazı Romalıları öldürtmüştür.[109] Bunun üzerine Roma Senatosu Dolabella'yı kamu düşmanı ilan ederken, kayınpederi Cicero onu kınamış ve bir söylevinde Smyrna'dan "*Asya Eyaletinin en ünlü yerlerinden biri"* ve *"Roma'ya en içten bağlı ve en eski yandaşlarından biri*" olarak söz etmiştir. Bu olayların ardından Caesar'ın öldürülmesinden sorumlu tutulan katilleri M. Iunius Brutus ve Cassius'un Smyrna'da buluştukları görülür. Smyrna ve başta Ephesos olmak üzere diğer kıyı kentleri Roma'nın iktidar kavgalarından bir türlü uzak kalamamışlardır. Nitekim M. Antonius M.Ö. 31'de Aktium Savaşı'nda yenilinceye kadar sürecek uzun soluklu iktidar mücadelesinde Smyrna ve bölge kentlerinin zenginliğini kendi iktidar mücadelesinde kaynak yaratmak için kullanmıştır.

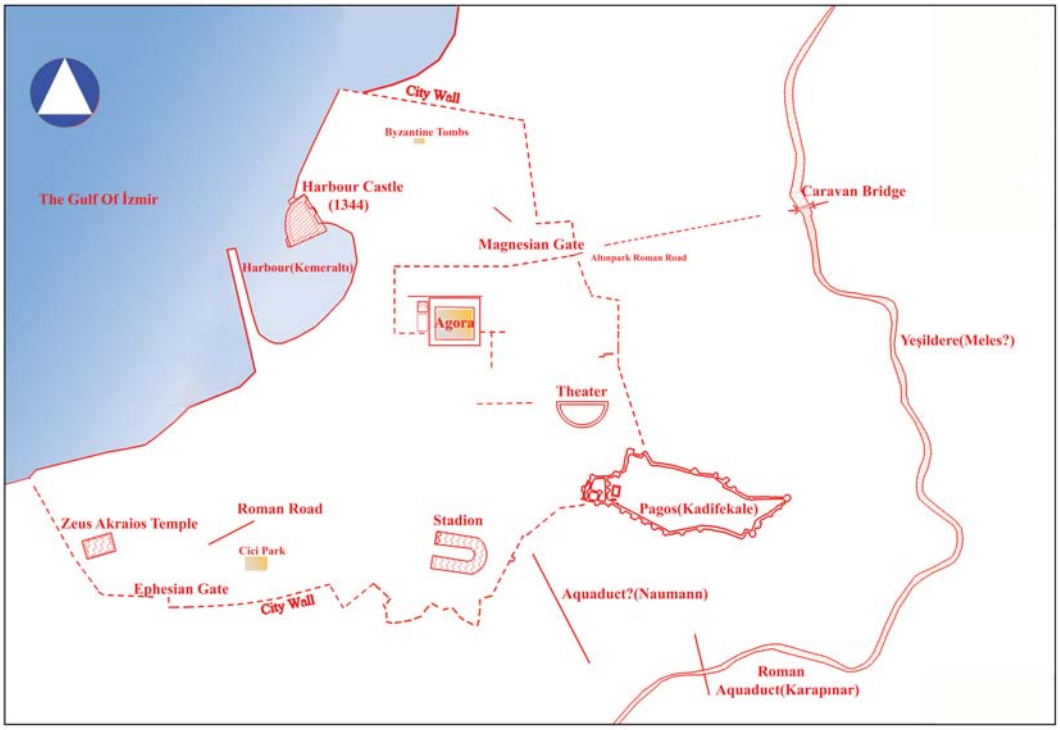

Resim 1.6. Smyrna Plan

Aktium Savaşı sonrasında Octavianus'un tek başına iktidara gelmesi ile Roma'da otokratik Cumhuriyet dönemi sona ermiş, monokratik İmparatorluk süreci başlamıştır. Yeni dönem ile birlikte Akdeniz coğrafyasında ve diğer tüm imparatorluk topraklarında Pax Romana adıyla bilinen barış ortamının sağlanması Roma kentlerinin refah düzeyini de arttırmıştır. İmparatorluk gözünde Ephesos'dan daha az değerli ve Roma'ya vergi vermekle yükümlü bir kent olsa da Smyrna deniz ticareti, verimli ve ürün çeşitliliği sunan tarım ürünlerinin gelirleriyle oluşan zenginliğini görkemli kamu ve dini yapılarına yansıttı. Öyle ki, bu sıralarda yaşamış olan Strabon (XIV.I.37), Smyrna'yı "*bütün kentlerin en güzeli*" olarak tanımlayacaktır. Strabon'dan Smyrna'da mermer caddelerin olduğu, Homereion, Gymnasion ve Ana Tanrıça Tapınağı gibi yapıların varlığı öğrenilmektedir **(Resim 1.6 ve 1.7)**.

109 A.g.e., s. 166 - 167.



Resim 1.7. Smyrna'nın taş döşeli kent içi ana yollarından günümüze iyi durumda ulaşan birinin görünüşü**.**

Pergamon ve Ephesos da bu dönemde yeni yapı projeleri ile daha Romalı kentler haline gelmişlerdir. Bu üç kent anıtsal yapıları, refah düzeyleri ile bölgenin birinci kenti olma yarışı imparatorluk dönemi boyunca devam etmiştir. Örneğin Smyrna, Augustus'un eşi Livia'nın oğlu Tiberius'u varis ilan etmesi üzerine tüm kentlerden önce Tiberius'un heykelini dikmesi de bu yarışın bir parçasıydı.[110] Yine Asya Eyaleti kentlerinden bazıları prestijleri için İmparator Tiberius, annesi Livia ve Senato adına tapınak yapmak istediklerinde, Smyrna'nın isteği kabul edilmiş ve böylece kent bu yarışın önemli bir ayağı olan ilk *Neokor*os tapınağına sahip olmuştur. [111] Bu unvanın bazı Smyrna sikkelerine yansıtıldığı görülmektedir **(Resim 1.8)**.



Resim 1.8. Smyrna'nın ilk neokor ünvanını almasını yansıtan sikkelerinden biri. Tiberius bir *Prostylos* planlı tapınak içinde toga giymiş olarak gösterilmiştir. Bir elinde kutsal kase *Phiale* tutmaktadır.[112]

Smyrna'nın ve çevresinin depremselliği Roma döneminin ilk yüzyılında iki kez antik kaynaklara not olarak düşmüştür. Bunlardan ilki M.S. 17 yılında gerçekleşmiş, başta Smyrna'nın kuzeyindeki Aiolis bölgesi kentlerinin oldukça etkilendiği bu depreme ilişkin bilgi veren antik yazarlardan Tacitus ve Seutonius'un anlatımlarında, Smyrna'nın bu depremden etkilendiğine ilişkin bir bahis geçmemektedir.[113] Kayıtlara düşen ikinci bir depremin ise bu kez Smyrna'da etkili olduğu anlaşılmaktadır. İmparator Claudius (41-54) döneminde yaşandığı anlaşılan bu depremden sonra zarar gören Smyrna Tiyatrosu'nun onarıldığı ileri sürülmektedir. [114] Smyrna Tiyatrosu özellikle Osmanlı Dönemi'nde farklı yapıların inşaatları için taş ocağı olarak kullanılmışsa da bugün halen orkestrasının temelleri modern yapıların altında görülebilmektedir.

97 Malay, s. 120 - 141.
110 Cadoux, s. 236 - 237.
111 A.g.e., s. 238 - 240.
112 Smyrna, s. 77 (16)
113 Doger, s. 111 - 112
114 Cadoux, s. 242.

Smyrna'da bugün de şahit olunduğu gibi Roma döneminde fazla uzun sayılmayacak aralıklarla meydana gelen depremlerin halk arasında sürekli bir tedirginlik yarattığı anlaşılmaktadır. Örneğin M.S. 64'de, Claudius dönemindeki son depremden en az on yıl sonra kente gelen Tyanalı Apollonius, Smyrnalıların denizden ve depremden gelecek felaketlerden korunması için tanrılara dua etmiştir. [115]

Vespasianus'un (M.S. 69-79) imparatorluğunun Roma Senatosu tarafından ilanının ardından Asya Eyaleti onu ilk tanıyan eyalet olmuştur. Belki de bu nedenle Vespasianus döneminde eyaletin en önemli ulaşım hattı olan Ephesos-Smyrna yolu büyük çaplı olarak elden geçirilmiştir. [116]

İmparator Titus zamanında, gelecekteki İmparator Traianus'un babası M. Ulpius Traianus eyalet valisi olduğunda Zeus Akraios Tapınağı'na ulaşan bir su kemeri inşa ettirmiştir. [117] Söz konusu su kemerine ilişkin bugün herhangi bir arkeolojik ize rastlanmamaktadır. Buna karşın Yeşildere üzerinde yer alan iki su kemeri halen izlenebilmektedir.



Resim 1.9. Konak-Buca yolu üzerinde yer alan Kızılçullu Su Kemeri

Bunlardan biri Yeşildere'nin doğusunda yer alan Kızılçullu Su Kemeri, diğeri ise daha batıda yer alan Karapınar Su Kemeri'dir. Kent dışından sur içine su getiren bu iletim hatlarına ilave olarak kent içinde de Kadifekale yamaçlarında patlak veren su kaynaklarından akan suyun mahalle çeşmelerine ve sarnıçlarına ulaştırmak üzere çok sayıda kanal inşa edildiği son yıllarda yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır. Bir insanın rahatlıkla içinde ilerleyebileceği 2.20 m. yüksekliğinde 0.90 m genişliğindeki bu kanallardan ikisi agorada ve agoranın üzerindeki yamaçta tespit edilmiştir (**Resim 1.10.1)**.

Smyrna Agorası'nın üzerindeki yamaçta tespit edilen ve "Sütveren Anne Kanalı" olarak adlandırılan kanal Osmanlı döneminde özellikle Hıristiyan İzmirlilerin yerel inanışını yansıtan Sütveren Anne inancı için mistik bir amaçla kullanılmıştır. 19. yüzyılın sonunda Weber tarafından kanalın içinde Meryemana tasvirinin olduğu iletilmektedir. Bu kanalı kullanarak kanalın suyundan içen kadınların doğurganlıklarının arttığına, sütlerinin bollaştığına inanılırdı.

27 Cadoux, p. 236 - 237.
28 Ibid., p. 238 - 240.
29 Smyrna, p. 77 (16)
30 Doğer, p. 111 - 112.
31 Cadoux, p. 242.
32 Doğer, p. 113.
33 Ibid., p. 112 - 113.
34 Cadoux, p. 248.



Resim 1.10. Yeşildere Caddesi üzerindeki Karapınar Su Kemeri



Resim 1.10.1. Roma döneminde inşa edilen kentin altındaki su kanallarından Smyrna Agorası'na ulaşan Agora Kanalı"ndan iç görünüş. Kanalın içinden halen su akmaya devam etmektedir. Kanalın üst örtüsünde, kanalın içine onarım ve benzer amaçlarla içine girmek üzere planlanmış, düzensiz aralıklarla yapılmış bacalar yer almaktadır.

Diğer Anadolu kentleri ve Smyrna için en sakin ve parlak süreç Traianus ve Hadrianus dönemleri olmuştur. Belki de babası Asya Eyaleti'nde valilik yaptığından olacak İmparator Traianus (98-117), eyalete farklı bir gözle bakmıştır. Örneğin Smyrna'ya bayındırlık işlerinde kullanılmak üzere para yardımında bulunmuş, Smyrna-Pergamon yolu onarılmıştır.[118] Nemesisler Tapınağı için heykeller ve resimler satın almıştır. Babası zamanında yapılan su kemeri Vali L. Baebius Tullus tarafından onarılmıştır.[119]

[118] Doğer, s. 115.
[119] Cadoux, s. 254.

Traianus'dan sonra İmparator olan Hadrianus (117-138) da diğer Anadolu kentlerine ve Smyrna'ya maddi ve manevi ilgisini göstermekten kaçınmamış, hatta 123/124 kışında Smyrna'yı ziyaret etmiştir. İmparator oldukça bonkör davranarak Smyrna'ya yüklü miktarda bağışladığı para ile kentin imarına destek vermiştir. Bu bağışla kendi tapınağının yapılmasına destek sağlamış, bir tahıl silosu(Granarium) ve bir Gymnasium inşa edilmiştir. İmparator'un Smyrna'ya olan ilgisinde Phrygia Laodikeiası doğumlu söylev ustası ve entelektüel Antonius Polemon'un etkisi vardı. Smyrnalılar imparatorun ilgisini karşılıksız bırakmamışlar onu *Olymposlu Zeus* ile bir tutarak ona tapma kararı aldılar. Smyrna ve Ephesos arasındaki rekabetin farkında olan imparator ayrım yapmamak için her iki kente de kendi adına tapınak yapılmasına izin vermiştir. Böylece her iki kent de ikinci kez *Neokoros*, yani imparator tapınağına koruyucu olma unvanına sahip olmuşlardır. Kent bundan sonra sikkeleri üzerinde "*iki kez neokoros*" lejantını övünerek kullandı. Olympeion olarak adlandırılan bu tapınak Değirmentepe üzerinde yer alıyordu, denizden ve karadan gelenlerce kolaylıkla görülebiliyordu. 19. yüzyılda halen görülebilen bu büyük tapınaktan herhangi bir iz günümüzde görülmemektedir. Ephesos ve Smyrna arasındaki rekabetin bir yansımasını Bazilika'nın bodrum katındaki bir grafito üzerinde de görmek mümkün olmaktadır.



Resim 1.11. Agora'da bulunan 117 yılında Roma'da basılmış bronz Denarius. Ön yüzde sağa dönük çelenkli İmparator Hadrianus başı, arka yüzde oturur durumda Iustita yer almaktadır.

Smyrna, Polemon gibi entelektüelleri sayesinde komşu kentlerden ve adalardan öğrenim görmek için gençleri özellikle de M.S. 2. yüzyılda kendisine çekmiştir. Öğrencileri arasında Atinalı söylev ustası Herodes Atticus ile onun yerine ileride Smyrna'da söylev ustası olacak olan Aelius Aristeides de bulunuyordu. Pergamon ile birlikte Smyrna ve Ephesos arasındaki eyaletin birinci kenti olma yarışının eğitimin başka alanlarında da sürdüğü görülmektedir. Örneğin Pergamon ve Ephesos gibi Smyrna'nın da antik dünyaca bilinen bir tıp okulu vardı ve M.S. 2. yüzyılda, aslen bir Pergamonlu aristokrat aileden gelen ünlü hekim Cladius Galenos Roma'da saray doktoru olmadan önce Smyrna'daki bu tıp okulunda anatomi dersleri almıştı.

Hadrianus döneminde, M.S. 135 yılında Antoninus Pius, Prokonsul olarak eyalete atandı ve M.S. 138'de de onun halefi olarak imparator oldu. Hoşgörülü bir kimliğe sahip olan Antonius Pius (138-161) Pergamon, Ephesos ve Smyrna arasında 143 yılı Asya Eyaleti Birliği şenliklerinde yine sorun olarak karşılaşılan öncelik sorunu imparatorun bile gündemine taşınmıştı. Smyrna için Pius dönemine damgasını vuran olaylardan belki de en önemlisi 151-160 yılları arasındaki bir tarihte şiddetli bir depremi çok yakınında hissetmiş olmasıydı. Bu deprem sonucunda Midilli Adası'ndaki kentler yıkılmış, sarsıntıların uzun sürmesi Smyrnalıları endişelendirmişti.[123] Ancak bu depremin kentte hasara neden olup olmadığı bilinmemektedir.

120 Aytaçlar, s. 16.
121 Cadoux, p. 260.
122 Jackson, s. 56.
123 Doğer, s. 120.

Smyrna'nın zenginliği kendi kırsal alanlarındaki ürün çeşitliliği ve bolluğunun yanı sıra kendi ürünleri ile eyaletin diğer kentlerinin mallarının kentin limanından Akdeniz coğrafyasına ihraç edilmesinden kaynaklanıyordu. Aynı zamanda kent Doğu'dan ve Batı'dan gelen ticari malların diğer bölgelere aktarılmasında da önemli rol oynuyordu.



Resim 1.12. Bazilika'daki grafitolar üzerinde yer alan ve Smyrna limanına gelen ticaret gemilerinden birinin görseli. Hemen yanında çok sayıda gladyator tasviri dikkat çekmektedir.

Ephesos ve Smyrna başta olmak üzere eyalet kentlerinin zenginleşmesi bir burjuva sınıfının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu burjuva sınıfı Ephesos Yamaçevleri'nde görüleceği gibi lüks konutlarda yaşamış, hırs ve onurları için kendi olanakları ile tapınaklar, hamamlar, su kemerleri inşa ettirmişlerdir. Her iki kentin deniz ticareti dünyanın çeşitli ülkelerinden tüccarların bu kentlerde iş yapmalarını ve ikamet etmelerine neden olmuştu. Yine bu kentlerde eskiden beri burada oturan Helenleşmiş yerli halkın yanı sıra, zamanla az çok Hellenize olmuş İtalik kökenli Roma vatandaşları ile azımsanmayacak sayıda Yahudi nüfusu barınmaktaydı.



Resim 1.13. Smyrna kazıları kapsamında Basmane mevkinde ele geçen ve discusu üzerinde "Davut Yıldızı" bulunan, 5/6. yüzyıla ait kandil. Smyrna'da bulunan Yahudi topluluğuna ilişkin bir örnek.

M.S. 2. yüzyıl, tüm imparatorluk topraklarında çoğu zengin Romalılar olmak üzere İmparatorların desteklediklerı veya bizzat istedikleri görkemli anıtların inşa edildiği bir yüzyıl oldu. Diğer yandan yapılan görkemli anıtlar ile hiç sönmeyecekmiş gibi görünen imparatorluğun güneşi, Paganizmin tüm tanrılarının ölümden sonra ruhun ne olacağı sorusuna yeterli cevabı verememesi gerçeğini örtememekteydi. Ancak toplumun alt tabakalarında giderek artan bu arayış Mısır'dan gelen mistik inançlarda arandı, Pergamon'da, Ephesos'da ve başka kentlerde inşa edilen Mısır kökenli inançları barındıran tapınaklar inşa edildi. Ancak bu mistik din anlayışına paralel olarak Hıristiyanlık da toplumun özellikle alt tabakalarında hızla yayılmaya başlamıştı.



Resim 1.14. Basmane mevki kazılarında bulunan, 6./7. yüzyıla tarihlenen bir Ampulla Hıristiyan inancın imparatorluk topraklarında yaygın olduğu bir dönemin eseridir. Sağda, Bizans dönemine ait ekmek mühürü.

Aslında bir ticaret limanı olması nedeniyle Smyrna daha erken tarihlerden beri mistik inançlar ve semavi dinlerle tanışmıştı. Büyük Antiokhos'un (M.Ö. 223-187) çok sayıda Yahudiyi Batı Anadolu'da ikamete zorlamış, M.Ö. 1. yüzyılda sayılarının bir hayli arttığı ve hatta Mithridates VI'nın bölgede ve adalarda ikamet eden cemaatin birikimlerine el koymaya yöneltmişti.[124] Iulius Caesar ve Augustus zamanında ibadetlerini özgürce yapan Yahudilerin bu süreçte kaynaklara çok yansımayan Smyrna'da da bir cemaata sahip olmalıdırlar. M.S. 1. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Asia eyaleti kentleri gibi Yahudi-Hıristiyan cemaate de sahip oldu. Smyrna M.S. 54 yılında Aziz Paulus'a çok kısa süre de olsa ev sahipliği yapmıştı. Bölge M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısında, Ephesos'da ölen Meryem Ana ile St John'ı ağırlamış, Hıristiyan öğreti özellikle Yahudi cemaati içinde taraftar bularak, başta Ephesos olmak üzere Smyrna ve Pergamon'da Antakya'dan sonra en eski Hıristiyan toplulukları oluşmuştu **(Resim 1.14)**. Özellikle St John'ın öğretileri doğrultusunda hareket eden bu topluluklar Asia Eyaleti'nde yedi büyük kentte ciddi olarak örgütlendiler.

124 Cadoux, s.302.

Havarileri en son görenlerden biri ve St. John'ın yaşlılığında onun öğrencisi de olan, yine belki onun tarafından Smyrna Piskoposu olarak atanması öğütlenmiş olan Polykarpos, M.S. 2. yy'da en önemli Hıristiyan kişiliklerden biri olarak Smyrna Hıristiyan cemaatinin önderi durumuna gelmişti. Hıristiyanlar Roma topraklarında zaman zaman sert tedbirler ile karşılaşmışlarsa da Traianus'dan başlayarak bazı imparatorların hoşgörüsüyle giderek kalabalıklaşmışlardı. Hıristiyanlara dönük yeniden kovuşturmaların başladığı bir sırada, M.S. 155 yılında, Asia Eyaleti Kentleri Birliği'nin Smyrna Stadiumu'nda yapılan şenlikleri sırasında tutuklanan Hıristiyanlar arasında Polykarpos da vardı. Ona imparatoru tanrı olarak kabul etmesi, imparator için kurban kesmesi, tütsü yakması istendiyse de o bunu kabul etmeyerek stadiumda Pagan ve Yahudilerin istekleri doğrultusunda öldürülmüştür. Polykarpos'un öldürüldüğü stadium bugün modern evlerin altında olmakla beraber evlerin konumu stadiumun topografyasına uyum göstermektedir **(Resim 1.15)**. Aynı yerde Aziz Polykarpos için bir Martyrium inşa edildiği de bilinmektedir. Zamanla yok olan bu mezar anıtının yerinde Osmanlı döneminde Yusuf Dede adıyla ünlenen bir tekke ve etrafında mezarlık oluşmuş ve son olarak da bugün kullanılmayan "Eski İtfaiye Kulesi" adıyla bilinen bir yangın kulesi inşa edilmiştir. Her iki semavi dine ev sahipliği yapan bu nokta pagan döneminde ise Kybele tapınımı için kullanılmaktaydı.



Resim 1.15. Smyrna Stadiumu'nun bulunduğu yer.

Marcus Aurelius (M.S. 161-180) imparator olduğunda, Antoninus Pius dönemindeki depremin tedirginliği daha geçmemişken, Smyrna bu kez veba salgınıyla karşı karşıya kalmıştır. Ortak imparator Lucius Verus'un Parthlara karşı giriştiği savaştan M.S. 165'de dönen ordusu Asia Eyaleti'ne veba taşımıştır. 20 yıl boyunca imparatorluğun en ücra köşelerine kadar ulaşan salgından diğer kentler gibi Smyrnalılar da büyük kayıplar vermiştir.[125] Smyrna, Hadrianus'dan sonra, ikinci kez bir imparatora, M. Aurelius ve oğlu Commodus'a 176'da Doğu Eyaletlerine yaptıkları ziyaretten dönerken ev sahipliği yapmıştır. Kentin güzelliğine hayran kalan imparator yeni kamu yapılarının inşası için yardımlarda da bulunmuştur. İmparator bu ziyaret sırasında Smyrnalı entellektüel Aelius Aristeides ile tanışarak yakın dostluk kurmuştur. [126]

125 Efes, s. 28.
126 Cadoux, s. 278 - 279.



Resim 1.16. Smyrna Agorası'nın bugünkü genel görünüşü

Ziyaretten kısa süre sonra, M.S. 178'de, Smyrna tarihinin belki de en büyük deprem felaketlerinden birini yaşamıştır. Antik kaynakların aktardığına göre kentin büyük bölümü harabe haline gelmiş, kentin tapınakları, devlet agorası, tiyatrosu yıkılmış, zeminde büyük yarıklar oluşmuş, kentte yangınlar çıkmış, liman tesisleri büyük hasar görmüş ve çok sayıda insan ölmüştür..[43]



Resim 1.17. Smyrna Agorası Batı Portiko'nun görünüşü. Arkasında üstü örtülü Mozaikli Yapı

Bunun üzerine M.S. 2. yüzyılda söylev ustası Polemon'dan sonra Smyrna'da yaşayan bir diğer önemli entelektüel olan Ailius Aristeides'in imparatorla kurduğu dostluğa güvenerek ona mektup yazarak kentin durumunu anlatmış ve yardım istemiştir. İmparator bu istek üzerine kentin imarı için Roma Senatosu'ndan ödenek çıkarmış ve 10 yıl süreyle kentin vergilerini ertelemiştir.[127] İmparator'un bu desteği ile kent yeniden imar edilebilmiştir. Bu dönemde yapılan onarımlar en çok büyük ölçüde yenilenmiş olan Smyrna Agorası'nda görülmektedir **(Resim 1.16)**. Smyrna Agorası bu sırada yapılan onarımlar ve eklentilerin izlerini taşımaktadır.

[127] Doğer, s. 120 - 121.



Resim 1.18. Smyrna Agorası'nın 178 yılı depreminde tahrip olmasından sonra Marcus Aurelius'un desteğiyle yeniden inşa edildiğinde, Agora'yı Liman'a bağlayan caddenin agoraya ulaştığı noktada inşa edilen iki kemerli Faustina Kapısı'nın kuzey kemerinin kilit taşı üzerinde bulunan ve İmparator'un eşi Genç Faustina'ya ait olduğu düşünülen portre.

Agoranın Roma dönemine gelindiğinde avluyu çevreleyen mevcut stoa yapıları dönemin artan ve gelişen ihtiyaçlarına paralel olarak yeni eklentiler yapılarak büyütüldükleri görülmektedir. Marcus Aurelius dönemine kadar agoradaki değişiklik ve eklentilerin sürdüğü anlaşılmaktadır. İki katlı Batı Stoa'nın üç katlı ve üç galerili bir portikoya, Kuzey Stoa'nın ise yine üç katlı olmak üzere bodrum katta dört, zemin ve 1. katta, ortadaki daha geniş olmak üzere üç galerili bir Bazilika yapısı formuna getirildiği görülmektedir. [128]

Batı Portiko **(Resim 1.19)** ile Bazilika'nın 178 yılı depreminden oldukça etkilendikleri ve deprem sırasında yapılan onarımlarla her iki yapının da son halini aldıkları anlaşılmaktadır. Bu arada deprem sonrasında Smyrna'ya gösterdikleri ilgi nedeniyle İmparator Marcus Aurelius ve eşi Faustina'yı onurlandırmak için Batı Portiko'da onların portrelerini taşıyan iki kemerli anıtsal bir kapı inşa edilmiştir **(Resim 1.18)**. Bugün iyi durumda korunmuş olan Batı Portiko'nun bodrum katı Geç Antikçağ'da sarnıç olarak yeniden düzenlenmiştir **(Resim 1.17)**.

128 Ersoy - Önder, s. 15 - 17.



Resim 1.19. Batı Portiko'nun alt katının cephesini oluşturan sütun sırası



Resim 1.20. Bazilika'nın bodrum katı 2. Galeri'nin görünüşü

45 Ersoy-Önder, p. 15 - 17.

Agora avlu alanının kuzey kenarını sınırlayan ve Roma Agoralarında görülen temel yapılardan biri olan Bazilika ise yaklaşık 29 x 161 m uzunluğundadır. Avlu düzleminin altında bulunan bodrum katı dört galeriden ibaret olup kısmen kemerli ve kısmen tonozlu üst örtüye sahiptir. Avlu seviyesi üzerinde iki kat halinde yükselen bazilikanın güney cephesi mermer sütunlar ile cephelendirilmişti. Söz konusu iki kat ortadaki geniş olan üç galerili plan özelliğine sahipti. Avludan Bazilika'ya giriş, yapının merkezindeki anıtsal kapının yanı sıra tüm bu sütunlu cephe boyunca da sağlanabilmekteydi. Bazilika içinde yer alan taşıyıcı sütunlar konglomeradan idi ve farklı renk ve desenlerden oluşan bu sütunlar yapının içinde bir renk cümbüşü yaratıyordu. Yapının en önemli özelliklerinden biri bodrum katının 1. ve 2. Galerilerinin duvarlarında ve taşıyıcı kemer ayakları üzerinde Smyrna'nın Roma dönemi günlük yaşamını anlatan resim ve Yunanca yazılardan oluşan duvar yazılarına sahip olmasıdır **(Resim 1.12.)**.

Deprem sonrasında agora dışında da kent merkezine yeni yapılar eklendiği görülür. Bunlardan ikisi son yıllarda yapılan kazı çalışmaları ile tespit edilmiştir. Aynı proje çerçevesinde inşa edilmiş olan bu iki yapı Kent Meclisi ile çok amaçlı bir salon olan Mozaikli Yapı idi ve her ikisi de Batı Portiko'nun batı kenarına iliştirilmişti. Mozaikli Yapı özellikle önemli ölçüde korunmuş zemin mozaik döşemi ile dikkat çekmektedir **(Resim 1.22)**.



Resim 1.21. Batı Portiko'ya bitişik olarak inşa edilmiş olan sağda Kent Meclisi, solda üstü örtülü Mozaikli Yapı.

M.S. 2. yüzyılın sonunda Commodus'un (180-192) kısa iktidar dönemini takiben Septimus Severus'un imparator olması üzerine Smyrnalıların onun adına Severia şenlikleri düzenlediği bilinmektedir. Yine belki de bu jest nedeni ile Asia Eyaleti'nin ana yollarından biri olan Smyrna-Sardeis yolunun onarımı yapılmıştır. Septimus Severus yerine imparator olan Caracalla'nın M.S. 214/5 yılında Smyrna'yı ziyaret etmiş ve kente kendi adına tapınak inşa etme izni vermiştir.[129] Kaynaklarda pek de iyi bir sicili olmayan Caracalla'ya tapınımın olasılıkla Smyrna'daki "Tanrılaştırılmış Roma" tapınımı ile aynı çatı altında yürütüldüğü öngörülmektedir.[130]

[129] Doğer, s. 121.
[130] Cadoux, s. 290 - 291.



Resim 1.22. Mozaikli Yapı'nın mozaik tabanından detay

Böylece Smyrna üçüncü kez Neokoros ünvanı alarak bunu rekabet halinde olduğu Pergamon ve Ephesos'a karşı bir övünç kaynağı olarak görmüştür. Öyle ki, Smyrna kent meclisinin, başrahip ve hatip C. Lollianus Hedianus'u onurlandırdığı bir yazıtta kent kendini "*Asia'nın büyüklük ve güzellikte ilk kenti, Asia'nın çok parlak metropolisi, üç kez imparatorluk kültüne ait tapınağın kurucusu ve Ionia'nın süsü Smyrnalıların şehri ....*" şeklinde övmektedir.[131]



Figure 25. Sample of coin showing that Smyrna was three times Neukoros. [132]

[131] Aytaçlar, s. 124 - 125
[132] Smyrna, s. 77 (12)

Caracalla'nın kendi koruma birliğinin komutanı Macrinus tarafından öldürülmesini takibeden süreç Asker İmparatorlar veya Anarşi Dönemi olarak adlandırılır. Bu süreç Büyük lakaplı Constantinus'un tek başına imparator olduğu M.S. 324 yılına kadar sürecektir. Bu dönemde imparatorluğu orduları tarafından imparator ilan edilen komutanlar yönetmiştir. Bu imparatorların sınırlı yetenekleri imparatorluğun idaresinde sorunlar yaratmış olmasının yanında sınırlardaki bitmek bilmez savaşlar başta devletin maliyesinin bozulmasına neden olmuştur. İmparatorluğun yaklaşık iki yüzyıldır koruduğu dengelerin her ne neden ve şekilde olursa olsun bozulmaya başlaması, yönetimde çözülme ve gevşemeye neden olmuştur.

Bu süreçte dikkate değer olaylardan biri M.S. 258-262 yılları arasında Gotların Asia Eyaleti boyunca ilerleyerek Ege Denizi'ne ulaşmaları ve bu arada eyalet kentlerini yağmalamış olmalarıdır. Ephesos'un yağmalandığı ve Artemision'un yakıldığı bilinmekle birlikte Smyrna'daki etkileri bilinmemektedir. Asia Eyaleti imparatorluğun merkezi eyaletlerinden biri olarak M.S. 1. ve 2. yüzyıllarda güvenlik sorunu yaşanmaması nedeniyle Roma legionları bulundurmayan bir eyalet olarak kaldı. Bu ortam kentlerin de kent surlarını önemsememelerini beraberinde getirdi. M.S. 3. yüzyılda merkezi yönetimin de zaaf göstermesi ile Gotlara karşı önemli bir direnç gösterilemiştir. Gotlar, Pontus Kralı Mithridates VI döneminden yaklaşık 300 yıl sonra Roma topraklarının derinliklerine ulaşan ilk yabancı güç durumundaydı. Gotların Valerianus (253-260) döneminde başlayan yağmalarının Claudius II Gothicus (268-270) tarafından Balkanlarda yenilgiye uğratılmasından sonra Aurelianus (270-275) zamanında kısa bir istikrar dönemi yaşanmış, Gotların eyaleti terk etmesinden sonra yakılan ve yağmalanan tüm kentlerde zararların giderilmesine çalışılmıştır. Bu dönemin Smyrna'daki yansıması Smyrna-Sardeis Yolu'nun onarılması şeklinde görülmektedir. [133]



Resim 1.24. Bazilika kazılarında ele geçen M.S. 1. yüzyıla ait Çocuk Başı (Eros ?)

Güneşin hiçbir zaman sönmeyeceği düşünülen topraklarda İmparatorluğun M.S. 3. yüzyılda düştüğü durumu eski tanrıların ihmal edilişine ve Hıristiyan tanrının öne çıkışına bağlayan İmparator Decius, (249-251) Neron'dan sonra belki ilk kez Hıristiyanlara karşı tüm Roma topraklarında sistematik olarak izlenip öldürülmelerini istemişse de Hıristiyanlık giderek yayılmaya devam etmiştir. Ephesos'daki Yedi Uyurlar Efsanesine konu olan mağara ve buradaki kilise bu takipten kaçan Hıristiyanlarla ilişkilendirilir.

[133] Doğer, s. 122

M.S. 3. yüzyılda Sasaniler ve Germenler arasında sıkışan imparatorluk ancak yüzyılın sonuna doğru imparator olan Diocletianus ve ardından Constantinus I döneminde yapılan reformlarla bir süre için nefes almıştır. Dicletianus'un reformlarıyla imparatorluk toprakları Doğu ve Batı olarak ikiye bölünüp yönetilmeye başlanırken merkezi Nikomedeia (İzmit) olan doğu topraklarının augustusu Diocletianus olurken diğer yarının yönetimi Maximianus'a bırakılmıştır. Geçmişin Asia eyaleti yeni yapılanmada imparatorluk topraklarının Dioikesis adı verilen 12 büyük yönetim bölgesinden biri yine olurken ayrıca kendi içinde de 7 il alanına ayrılmıştır. Smyrna adı Asia olan ilin içinde yer aldı. İlin yönetim merkezi Ephesos idi ve yönetim alanı Assos'dan (Behramkale) Miletos'a uzanan kıyı bandından ibaretti.



Resim 1.25. Bazilika 3. Galeride yer alan dükkan sıraları. M.S. 1. yüzyılın sonuna doğru inşa edildikleri kabul edilen bu küçük dükkanlar tüccarlar tarafından ofis olarak kullanılıyorlardı.

Bütün bu idari reformlar yapılırken Hıristiyanlar Diocletianus zamanında da kovuşturma görseler de 313'de Milano Fermanı ile inançlarını serbestçe yaşama hakkına sahip oldular. Diocletianus'un imparator olması ile Hıristiyan olmayan son imparatorlardan biri oldu. Kendisine merkez olarak Nikomedia'yı (İzmit) seçen imparator imparatorluğun doğu topraklarında düzeni sağlamaya çalışırken, eş imparator Maximianus batı topraklarının yönetiminde başarılı oldu.

88 Efes, s.28.
135 Doğer, s. 122
136 Barrow, s. 166 - 167.



Resim 1.26. Bazilika 3. Galeri dükkanlarında bulunan M.S. 2. yüzyıla ait kemik dikiş iğnesi örnekleri

Dördüncü yüzyılın ortalarıyla birlikte Constantinus I ile başlamış olan yeni dönem eski inançlar devam etse de genel olarak Smyrna ve diğer kentlerin Hıristiyan kimliğini ön plana çıkardı. Hatta 380'de Theodosius I, bir buyruk ile tüm insanları Hıristiyan dinini kabullenmeye zorladı. Bu dönemde Constantinus I'in Yunan kenti Byzantion'un üzerine inşa ettirdiği ve adını verdiği yeni kent Constantinopolis'in (İstanbul) imparatorluğun yeni başkenti olarak karşımıza çıktığı bu yüzyılda Theodosius I imparatorluğu fiilen ikiye bölmüş, İmparatorluğun batı yarısını Honorius'a, doğu yarısını ise Arkadius'a bırakmıştır.



Resim 1.27. Bazilika 3. Galeri dükkanlarında ele geçen çeşitli kaplar ve parçaları ile kandiller

Arkadius (395-408) zamanında Proconsul Anthypatos Anatolios tarafından kentin surlarından bir kısmı yeniden yaptırılır ve imparatorun adı verilir.[137] Bu yüzyılda Doğu Roma ordusunda paralı asker olarak görev yapan Gotların çıkardığı huzursuzluklar ve yine Phrygia'da yerleşik Gotların yarattığı talan ve zararlar ile Pisidia (Göller bölgesi) ve Pamphylia (Antalya bölgesi) arasındaki dağlık bölgede yaşayan İsaurialıların ayaklanmasının yarattığı asayiş sorunları Anatolios'un Smyrna'nın surlarını hızla gözden geçirmiş ve yenilemiştir **(Resim 1.28)**.



Resim 1.28. Tilkilik yokuşu boyunca kuzey-güney yönde uzanan ve bugün yer yer korunmuş olan sur parçaları M.S. 7. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdırlar. Kireç harcı ve moloz taş malzeme ile desteklenmiş ikinci kez kullanılan farklı boyutlardaki dörtgen bloklardan inşa edilen bu sur parçaları hızla yapılmış izlenimi vermektedir.

Iustinianus döneminde, M.Ö. 551 yılında Smyrna'nın büyük bir deprem ile tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Deprem sonrasında kentin yeniden imarı sırasında Damokharis ve ardından vali olan Theodosios adlı iki proconsul epigramlarda Smyrnalılar tarafından övülmüşlerdir.[138] Bunlardan Proconsul Damokharis için yazılmış olan şiirde şöyle denilmektedir: "*Ey maharette (ustalıkta) ünlü yargıç Damokharis! Bu başarı da sana ait: Bir depremin öldürücü felaketlerinden sonra Çok gayretli bir çalışmayla Smyrna'yı tekrar bir şehir haline getirmeyi de başardın.*"[139] Üzerinde olasılıkla proconsulün bronz heykeli bulunan yüksekçe bir kaide üzerinde yer alan bu şiir Smyrnalılar tarafından herkesin görmesi için agoraya yerleştirilmişti **(Resim 1.29)**. Damokharis'den sonra vali olan Theodosius zamanında da kente ilişkin imar faaliyetleri sürdürülmüş, örneğin bir şiirde, kent içindeki bir hamamın kent yöneticilerinden Theodoros tarafından yenilendiği öğrenilmektedir. Theodoros.[140]

137 Doğer, s. 124
138 Doğer, s. 125
139 Doç.Dr. Cumhur Tanrıver'in çevirisinden.
140 Doğer, s. 125



Resim 1.29. Vali Damokharis'e övgü şiirinin yer aldığı mermer kaide. Smyrna'da meydana gelen sayısız depremlerden M.S. 551'dekinin arkeolojik ve epigrafik belgesi durumundadır.

Doğu Roma, Bizans toprakları İmparator Maurikios'un öldürülüp Phokas'ın iktidara gelmesi ardından anarşi ve iç savaş ile karşı karşıya kaldı. İktidara gelmesinde desteğini aldığı Maurikios'un öldürülüşünün intikamını almak bahanesiyle Sasani Kralı II. Hüsrev Perviz'in orduları 609 yılında Anadolu'yu boylu boyunca geçerek Sardis ve Ephesos'a ulaşarak bu kentleri yağma ve tahrip ettiler.

Sasanilerin Smyrna'ya ulaştıkları veya zarar verdiklerine ilişkin bir bilgiye sahip olmamamıza karşın İmparator Heraklius (610-641)zamanında Smyrna surlarının savunma görevini görebilecek şekilde ayakta olduğu kabul edilmektedir **(Resim 1.30)**.[141] Ancak tüm Anadolu'yu tehdit eden bu gelişmenin Smyrna'da tedirginlik yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sasanilerin ardından, yüzyılın ikinci yarısında, özellikle İstanbul'un ele geçirilmesi talepleriyle hareket eden Müslüman Araplar, 654 yılında Suriye Valisi Muaviye zamanında ve 672 yılında Muhammed İbni Abdallah komutasındaki bir Arap donanması tarafından işgal edilmiştir.[142] 672'de kışı Smyrna'da geçiren Müslüman Emevi Arapları 673'den başlayarak İstanbul'u 5 yıl boyunca kuşattılarsa da kenti ele geçiremeyince İstanbul'dan ve Smyrna'dan çekildiler. Altınpark Arkeolojik Alanı'nda tespit edilen konutların yangın ile son bulmuş olmalarını, bu işgaller ile ilişkilendirmek mümkündür. Arkeolojik alanın hemen yakınında parçalar halinde görülen ve hızla yapılmış görüntü veren sur parçaları olasılıkla bu saldırılar sırasında yapılmış olmalıdırlar **(Resim 1.28)**.

141 A.g.e., s. 127.
142 Doğer, s. 128.

Smyrna'nın 7. yüzyıl boyunca maruz kaldığı tehditler ve işgaller sonrasında, anlaşılan o ki, kent, ekonomik, sosyal ve siyasi refleksini kaybetmiştir. Kentin idari merkezi durumunda bulunan Smyrna Agorası ve Kent Meclisi gibi agora çevresindeki diğer yapılar kullanım dışı kalmış, kent merkezi ıssızlaşmıştır.



Resim 1.30. Basmane kazılarında bulunmuş olan Heraklios dönemine ait bronz follis sikke. 612-613'de Konstantinopolis Darphanesi'nde basılmış olan sikkenin ön yüzünde; cepheden gösterilmiş ve ayakta duran solda Heraklios, sağda Heraklios Konstantinos bulunmaktadır. Haçlı taç ve khlamys giymiş olarak tasvir edilmiş figürlerin sağ ellerinde haçlı küre tutmakta ve başları arasında haç yer almaktadır. Arka yüzde ortada değer işareti olan M ve bacakları arasında , üstte: [ ], solda: A[/N/N/O], sağda: II / I, altta: [C]ON lejandları işlenmiştir.

Bu süreçte Smyrna'nın surla çevrili yerleşik alanının dışında kalan konut ve diğer yapılaşmaların da Altınpark Arkeoloji Alanı'nda yapılan kazı çalışmaları ile elde edilen bulgular çerçevesinde ortadan kalktığı, kentin tamamen sur içine çekildiği anlaşılmaktadır. Kentin küçülmesi güvensizlik ortamının varlığının yanı sıra, Smyrna'nın nüfusunun azalması ve yapı projelerine ekonomik kaynak sağlanamaması ile açıklamak mümkündür. Bu yüzyılda Bizans topraklarında benzer saldırı, istila ve yağmalar nedeniyle ekonomik çöküntü yaşandığı, ahalinin esir edildiği, kıyı yerleşimlerinin terk edilerek güvenli yerlere ve dağlık bölgelere göç edildiği bilinmektedir.[143] Aynı dönemde Bizans topraklarında ikonaların yasaklanması Hıristiyan halkın da ikiye bölünmesine ve bu imparatorluk topraklarında güvensizliği arttıran önemli bir etken de olmuştur.

7. yüzyıldaki Arap saldırıları 8. yüzyılda da sürdü. 716-717'de yine İstanbul'u ele geçirmeyi hedefleyen Mesleme komutasındaki bir Arap ordusu karadan ve denizden ilerlerken Smyrna'nın da içinde bulunduğu kıyı kentleri bu saldırıdan da etkilenmiş, Sardis ve Bergama işgal edilmişse de Smyrna ele geçirilememiştir.[144]

Müslüman Arapların akınları 8. yüzyılda olduğu gibi 9. yüzyıl boyunca da sürmüştür. Onlarca yıl boyunca süren ekonomik ve toplumsal çöküşü bir türlü önleyemeyen Bizans İmparatorluğu'nda iktidara Makedon Hanedanı'ndan imparatorların geçmesi ile yeni bir yükselme dönemine geçilmiştir. Bu dönemde Arap ve Korsan saldırılarına karşı Samos Deniz Theması adıyla Ephesos'dan Adramytteion'a kadar olan bölgeyi kapsayan yeni bir idari bölge oluşturulmuştur. Bu idari bölgenin merkezi Smyrna idi ve 11. yüzyıla kadar Bizans donanmasının bölgedeki en önemli üssü olarak kullanıldı. Bu pozisyonuna bağlı olarak 869 yılında yapılan bir düzenleme ile Smyrna Piskoposluğu'nun Ephesos Piskoposluğu'ndan ayrılarak bağımsız hale geldiği kaynaklardan öğrenilmektedir.[145] Roma İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'da, M.Ö. 129 yılında oluşturduğu idari tablo içinde hep en ön planda olan Ephesos'un limanının da dolması ile birlikte yeterli performansa sahip olamaması bölgede Smyrna'nın ticari ve idari olarak daha öne çıkmasına da neden olmuştur.

143 Ostrogorsky,s. 115.
144 Daş, s. 43.
62 Doğer, s. 130.

Smyrna, 6. yüzyılda bilinen son büyük depremden sonra 11. yüzyılda 1025 ve 1040 yıllarında iki kez deprem felaketi ile karşılaşmıştır.[146] Bu yüzyıldaki ilk depremin hem kent merkezinde hem de çevresinde yıkıcı olduğu ve can kayıplarına neden olduğu kaynaklardan öğrenilmektedir. Depremleri takiben bu kez Bizans toprakları Türkmen tehditiyle karşı karşıya kalmış, Türkmenler 1071'deki Malazgirt Savaşı'ndan kısa bir süre içinde, 1080 civarında, Akdeniz'den Marmara'ya kadar olan topraklara sahip oldular. 1075'de İznik'de Süleyman Şah Selçuklu Devleti'ni kurarken, aynı tarihlerde, 1081'de Smyrna ve çevresi Çaka Bey adlı bir Türk beyi tarafından kısa süreli olsa da ilk kez Türklerin kontrolüne geçti.[147] İstikrar arayan Smyrnalıların da desteğini aldığı anlaşılan Çaka Bey'in Ephesos ve Smyrna tersanelerinde inşa ettirdiği ilk Türk donanması olarak tanımlanan bir filo ile Rhodos'dan Çanakkale Boğazı'na kadar olan Batı Anadolu kıyılarına ve bu kıyıların karşısındaki büyük adaları kontrolüne geçirdiği ve bir deniz devleti kurduğu görülmektedir.

Çaka Bey ile karada ve denizde bir türlü baş edemeyen İmparator Aleksios I Komnenos çareyi Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı Kılıç Aslan'ı ona karşı kışkırtmakta bulmuş, aynı zamanda Çaka Bey'in damadı da olan Sultan tarafından bir ziyafet sırasında 1092'de öldürülmüştür. Çaka Bey'in öldürülmesine rağmen Smyrna'nın bir süre daha Türklerin kontrolünde kaldığı anlaşılmaktadır.[148]

1097'ye kadar süren bu iktidar süreci, Aleksios I Komnenos'un - bu sıradaki Haçlı Seferi'nin sağladığı güven duygusu içinde- hem karadan birlik hem de denizden bir donanma göndererek Smyrna ve Batı Anadolu'da Türklerin elinde bulunan Ephesos ve Sardeis gibi önemli kentler ile iç Batı Anadolu'daki birçok kenti tekrar Bizans'ın eline geçirmesi ile son bulmuştur. Böylece, yeniden Bizans egemenliği sağlanmıştır.[149] Smyrna'nın ele geçirilmesi sırasında 10.000 Türkün öldürüldüğünü Anna Komnena *Aleksiad* (XI.V.4/5) adlı kitabında anlatmaktadır.[150] Smyrna Kazılarında bulunan Bizans ve genel sikke bulguları içinde en fazla sikke gruplarından birini 11. yüzyıl sikkeleri oluşturmaktadır. Bu durumu, her türlü sıkıntıya rağmen Smyrna'nın önemli bir ticaret limanına ve aynı zamanda ticari canlılığa sahip olmasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Bu yüzyılda Smyrna Agorası artık bir mezarlığa dönüşmüş bulunuyordu. Nüfusun liman çevresi ile Kadifekale'de yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun güven sorununun olduğu bu ortamda Smyrnalıların Kadifekale'deki iç kalenin ve kıyıda ise Liman Kalesi'nin güvencesine sığınmak istemeleri ile açıklamak mümkündür.

Bizans tahtında Komnenosların iktidarda bulunduğu 12. yüzyılın ilk yarısında göreceli de olsa Türklerin etkinlikleri iç Anadolu ile sınırlı kalmışsa da; 1133'de İzmir ve çevresine, 1147/48 yıllarında ise K. Menderes vadisi boyunca olmak üzere Batı Anadolu iki büyük saldırıya uğramıştır.[151] Bu arada II Haçlı Seferi sırasında Kral Konrad komutasındaki Almanlar ile Kral Louis komutasındaki Fransızların oluşturdukları Haçlılar Kudüs'e giderlerken Batı Anadolu kıyıları boyunca Balıkesir-Edremit-Bergama-Smyrna-Ephesos üzerinden ilerlediler.

İmparator Andronikos I Komnenos ile birlikte başlayan Bizans'daki taht kavgaları 1204'de 4. seferine çıkan Haçlıların Kudüs'e gitmek yerine İstanbul'a yönelerek kenti ele geçirip yağmalamaları ile son buldu. Devleti ayakta tutmaya çalışan Theodoros I Laskaris İznik merkezli olarak 100 yıl kadar Batı Anadolu'da ve Smyrna'da etkinlik sağladı. Özellikle Ioannes III Vatatzes (1222-1254) zamanında Smyrna yakınındaki Nymphaion (Kemalpaşa) İznik-Bizans Devleti'nin idari merkezi olurken, Smyrna devletin en önemli ticaret ve askeri limanı ve tersanesi haline geldi. Vatatzes'in kentin savunmasını güçlendirdiği, bu çerçevede surların onarıldığı, güçlendirildiği ve yeni kuleler inşa edildiği bilinmektedir. Liman Kalesi'nin bugün bilinen şeklinin bu dönemde inşa edilen kaleden aldığı öngörülmektedir. Kadifekale'de bulunan sarnıç yapısı Vatatzes zamanında yapılmıştır. Sarnıç 7.000 kişinin bir günlük su ihtiyacını karşılayacak kapasiteye sahiptir. Anlaşılan o ki, Smyrna'nın nüfusunun önemli bir bölümünün yaşadığı Kadifekale'nin hem askeri hem de temel altyapı ihtiyaçları

147 A.g.e., s. 130.
148 Daş, s. 44.
149 Doğer, s. 131.
150 Ostrogorsky, s. 336.
151 Anna Komnena, Alexiad, s. 338
151 Doğer, s. 132 vd.

bakımından güçlendirilmesi planlanmıştı. Kalede değişik boyutlarda başka sarnıçların da olduğu yine bu tarihlerde bir kale kent durumundaki Kadifekale'de çok sayıda konutun yanı sıra bir kilisenin varlığı da bilinmektedir.



Resim 1.31. Kadifekale'deki Bizans Sarnıcı

Bizans sarayında Laskarislerden sonra iktidarı alan Palaiologos sülalesi zamanında İstanbul'daki Latin işgali 1261'de sona ermiş devletin merkezi tekrar İznik'den İstanbul'a taşınmıştır. Mikhael VIII Palaiologos önderliğinde Bizans bir yandan Balkanlarda ve denizlerde diğer yandan Anadolu topraklarında var olma savaşı verirken bu mücadelesinde Batı Anadolu'da Laskarisler döneminde oluşmuş refah ve zenginliğin dayandığı kaynakları kullanması Bizans'ın elinde kalan bu son topraklarda mutsuzluk yarattı. Bu zorlu süreçten çıkmak için ittifaklar arayan Bizans bunun için Cenevizlilere bazı imtiyazlar vermek durumunda kaldığından, Smyrna limanı ve liman gelirleri Cenevizlilere bırakılmıştır.[152] Smyrna'nın güvenli bir ticaret limanı olması, Ceneviz ve Venediklilerin sayısını ve etkinliklerini arttırmıştır.

Türkler, 13. yüzyılın ikinci yarısında ve 14. yüzyılın başlarında Moğollardan kaçarak Anadolu'da Bizans ile Selçuklular arasında doğal sınırı oluşturan Sakarya'dan Büyük Menderes'e uzanan hat boyuna yığılmışlardı. Bu süreçte Kent merkezleri dışında tüm kırsal alanların Türkler tarafından kontrol edildikleri görülmektedir. 1300 civarında artık hemen bütün Anadolu Türklerin eline geçmiş Nikaia, Sardeis, Philadelphia, Magnesia gibi kale kentler ile Phokaia ve Smyrna gibi liman kentleri gibi birkaç kent "Türk seli ortasında birer adacık" olarak ancak kalabilmişlerdi.[153] Bu dönemde en geç 1310'da Smyrna'nın akropolisi olan Kadifekale'nin Aydınoğlu Mehmed Bey'in eline geçtiği, ancak Liman Kalesi ve limanının kontrolünün Cenevizlilerin elinde kaldığı bilinmektedir. İzmir'i ele geçiren Türkler hemen her kalede olduğu gibi, Kadifekale'de de bir kale mescidi inşa etmişlerdir. Son yıllarda yapılan arkeolojik kazılar sırasında bu mescidin temelleri ortaya çıkarılmıştır. Mescid 1308 tarihlidir ve bugün için İzmir'in bilinen en eski İslami ibadet yapısı durumundadır **(Resim 1.32)**.

[152] Doğer, s. 142.
[153] Ostrogorsky, s. 453 vd.



Resim 1.32. Kadifekale'deki Kale Mescidi'nin temel kalıntıları

Mehmed Bey'in beylik topraklarını çocukları arasında paylaştırdığında İzmir Umur Bey'e verilmiştir. Umur Bey'in ısrarlı çabasıyla Liman Kalesi de 1326'da Cenevizlilerden alınmıştır.[154] Böylece ilk kez İzmir'de Türk hakimiyeti kurulmuş oldu. 1334'de Aydınoğlu Mehmet Bey'in ölümü üzerine Ulubey olan Umur Bey zamanında Aydınoğulları Beyliği'nin merkezi kenti durumuna geldi. İzmir'deki tersanelerde inşa edilen donanma ile İstanbul'a kadar olan bölgede İbni Batuta'nın tanımıyla *dindar olduğu kadar cömert ve cömert olduğu kadar da, cihad ve gaza ehli bir yiğit* olan Umur Bey akınlar yapıyordu.[155] Bu arada Umur Bey zamanında 1337'de Girit ile beyliğin Batılılarla ilk ticaret anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre Venediklilere serbest ticaret hakkı, arazi sahibi olma, kilise inşa etme ve Konsolosluk açma hakkı verilmiştir.[156]

İbni Batuta'ya göre Umur Bey'in yaptığı *bu akınlardan yılan Rumlar en sonunda Papa'ya başvurmuşlar* ve 1344'de Kıbrıs, Cenova, Venedik ve Rhodos'un sağladığı gemilerden oluşan bir Haçlı donanması ani bir baskın ile Liman Kalesi'ni ve kale civarındaki şehri ele geçirmiş, Umur Bey'in donanması yakılmıştır. Bu seferin düzenlenmesinde Bizans İmparatoriçesi Anna'nın Papa VI. Clemence'i teşvik etmesinin rolü vardı.[157] Umur Bey, ölümüne kadar kaleyi tekrar ele geçirmek için çaba gösterse de başarılı olamamış, 1348'de kaleden atılan bir okla sonunda bu uğurda ölmüştür.[158] Bu tarihlerde kente gelen İbni Batuta belli ki kentin iki hakimi arasındaki bu çatışmalar nedeniyle Smyrna'yı, *büyük bir kısmı harap* bir kent olarak tanımlayacaktır.[159] Umur Bey'in ölümünden hemen sonra Venedik, Rhodos ve Kıbrıs'tan oluşan Haçlı itifakı ile 1348'de ağır koşullar içeren bir anlaşma yapılmış, bu onlaşmaya göre Ayasuluğ (Selçuk) limanı gibi İzmir limanının gümrük gelirlerinin yarısı Haçlılara bırakılmıştır. Umur Bey'in kardeşi Hızır Bey zamanında yapılan bu anlaşmayı 1353'de yapılan bir diğer ticaret anlaşması takip etmiş ve bu son anlaşma ile de Haçlılar yeni imtiyazlar sağlamışlardır.[160] Anlaşmayı onaylayan Papa Liman Kalesi'nin kontrolünü de Rhodos Şovalyelerine bırakmıştır.

154 Uzunçarşılı, s. 104.
155 İbni Batuta, s. 35.
156 Atan, s. 129.
157 Uzunçarşılı, s. 85, 107.
158 Ostrogorsky, s. 479.
159 İbni Batuta, s. 34.
160 Atan, s.128 - 129.

14. yüzyılın ikinci yarısında Aydınoğulları Beyliği'nin giderek zayıfladığı görülmektedir. Nitekim 1389'da beylik toprakları Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı egemenliğine girdi. Yıldırım Bayezid de çok uğraşmasına rağmen Liman Kalesi'ni ele geçirememiş ama Türk İzmir olarak ünlenen Kadifekale ve yamaçlarındaki Türk yerleşimini kontrol altında tutmuş, kentin idaresini Aydınoğulları ailesinden Kara Subaşı Hasan Bey'e vermiştir.[161] Nitekim Kadifekale kazılarında bulunmuş olan iki adet Yıldırım Bayezid sikkesi burada Bayezid'in egemenliğine işaret etmektedir.



Resim 35. Kadifekale kazılarında bulunan SYMYRNA 1502 envanter numaralı Yıldırım Bayezid Sikkesi ve Kabaklarlı'dan alıntı yapılmış benzer bir örneğin çizimi

Türkleri uzun süre uğraştıran liman kalesinin fethi ancak Moğol Emiri Timur tarafından 1402'de gerçekleştirilmiştir. Bir tarafı deniz diğer üç tarafı hendeklerle çevrelenmiş olan kalenin, kaynaklar ancak deniz tarafının taşlarla doldurulup ahşap iskeleler yapılarak ele geçirilebildiğini aktarmaktadırlar.[162] Timur'un 2 Aralık 1402'de İzmir'e vardığı ve liman kalesini iki hafta içinde fethettiği kaydedilmektedir.[163] Böylece tüm Aydınoğulları Beyliği toprakları ile birlikte Sahil (Gavur) İzmir, Türk İzmir ile birlikte Aydınoğullarının mirasçılarından İsa Bey'in oğlu Musa Bey'e verilmiş ardından Moğollar İzmir'i terk etmişlerdir.[164] Musa Bey'in 1403'deki ölümü üzerine kardeşi II. Umur Bey Aydınoğulları topraklarına egemen olmuşsa da kısa bir süre sonra ailenin bir başka mirasçısı olarak ortaya çıkan İzmiroğlu Cüneyd Bey beylik topraklarını kontrol altına almıştır. İzmiroğlu Cüneyd Bey, Osmanlı beylik topraklarına tek başına egemen olan Çelebi Mehmed'e kısmen direnç göstermişse de Şövalyelerin de denizden desteği ile 1415'de kent ele geçirilmiş, bu arada tedbir olarak liman kalesini ve Kadifekale'nin surlarını yıktırmıştır.[165] Bir süre Çelebi Mehmed ile birlikte hareket edecek olan Cüneyd Bey daha sonra Osmanlı taht kavgalarına karışan Mustafa Çelebi ve ardından II Murad'a yandaş olmuş, ancak Aydınoğulları beyliği topraklarına sahip çıkmak istemesi üzerine II Murad'a karşı çıkmışsa da ısrarlı takip sonrası öldürülmüştür.[166] Osmanlı hanedanı içindeki taht kavgaları sonunda kent ancak 1424'de II Murad zamanında tümüyle Osmanlı egemenliğine girmiş, Batı Anadolu'nun bu dönemde en önemli liman kenti haline gelmiştir.

161 Uzunçarşılı, s. 111 - 112.
162 Daş, s. 52.
163 Akın, s. 67.
164 Uzunçarşılı, s. 112.
165 A.g.e, s.79.
166 A.g.e, s.116 - 119.

KAYNAKÇA

DÖNEM YAYINLARI

Anna Comnena, Alexiad	Anna Comnena, Alexiad, Trans.: Bilge Umar, İstanbul 1996.
İbni Batuta	Selections from İbni Batuta's Travel Book, Ed.: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1999.
Pausanias	Pausanias, Description Of Greece, VII 5, (Vol II), Trans. Arthur Richard Shilleto, George Bell and Sons, London 1886.
Plutarkhos	Plutarkhos, Alexander the Great (Co-Lifes), Rado Yayınları – Kastaş Kitabevi, İstanbul 2001.
Strabon	Strabon, Geography (Anatolia, Book XII, XIII, XIV), Trans: A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1987.

MODERN YAYINLAR

Akın	Himmet Akın, History of Aydın Oğulları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968.
Atan	Turhan Atan, Turkish Customs History, TTK Basımevi, Ankara 1990.
Aytaçlar	Pınar Ö. Aytaçlar, Intellectuals in Western Anatolia, Ege Yayınları, İstanbul 2006.
Barrow	R.H. Barrow, Romans, Trans.: Ender Gürol, Varlık Yayınları, İstanbul 1965.
Cadoux	Cecil J. Cadoux, Ancient Smyrna, Basil Blackwell Oxford 1938.
Efes	History of Efes and Efes Researches, Efes Guide, Ed: With cooperation of Avusturya Ark. Ens. And Selçuk Efes Museum, Ege Yayınları, İstanbul 2000.
Daş	Mustafa Daş, İzmir in Middle Ages, İzmir City History, İzmir 2009, s. 43.
Doğer	Ersin Doğer, Smyrna of İzmir: From Paleolitic Age to Turkish Conquest, İletişim Kitabevi, İzmir 2006.
Ersoy-Önder	Ancient Smyrna, Selected Works and Coins 2007-2009, İzmir 2011.
Jackson	Ralph Jackson, Physicians and Diseases in Roman Empire, Trans.: Şenol Mumcu, Homer Kitabevi, İstanbul 1999.
Lequenne	Fernand Lequenne, Galatians, Trans.: Suzan Albek, TTK Basımevi Ankara 1979.
Malay	Hasan Malay, Pergamon in Hellenistic Period and Riot of Aristonicos, İzmir 1992.
Ostrogorsky	Georg Ostrogorsky, History of Byzantine State, Trans.: Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara 1981.
Smyrna	Smyrna/İzmir; Portrait of A City In The Light of French Collections, Exhibition Catalogue, İzmir 2006, s. 76.
Uzunçarşılı	İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anatolian Beyliks, TTK Basımevi, Ankara 1988.